
Teoretičari istočne Evrope
o međunarodnim integracijama

Vlatko Mileta

Međunarodnim ekonomskim integracijama teoretičari socijalističkih zemalja istočne Evrope poklanjaju veliku pažnju i pristupaju im na dvojak način. Kako je povezivanje različitih zemalja karakteristično za suvremene međunarodne odnose, oni, s jedne strane, nastoje objasniti međudržavno povezivanje kapitalističkih privreda, odnosno utjecaj tog povezivanja na zemlje izvan integracije i svjetsku privredu, a s druge strane razrađuju proces nastajanja i zakonitosti razvoja socijalističke integracije te utvrđuju njezine prednosti pred kapitalističkom integracijom.

O međunarodnim ekonomskim integracijama na području ovih zemalja objavljeno je mnogo radova koje, u biti, možemo podijeliti u dvije osnovne skupine. Na jednoj su strani napisi koji se bave kapitalističkom integracijom u makroaspektima i mikroaspektima, a na drugoj strani radovi što istražuju oblike suradnje u okvirima socijalističke ekonomske integracije.

U sovjetskoj ekonomskoj literaturi od radova koji su posvećeni problemima kapitalističke integracije posebnu pažnju zaslužuju radovi M. M. Maksimove, Ju. V. Šiškova, L. I. Gluhareva i V. I. Kuznecova. Od Poljaka time se intenzivno bave M. Dobroczyński, L. Kamecki i Z. Novak. Od Mađara treba spomenuti D. Horvata, L. Valkija, T. Palankaija, I. Gyulaija i F. Kozmu. Od Bugara o tome piše H. Nokov, a od Čehoslovaka N. Adámková, S. Tikal, V. Landa i D. Šibl.¹

¹ M.M. Maksimova, *Osnovne problemi imperijalističeskoj integraciji*, Moskva, 1969; Ju. V. Šiškov, *Formirovanie integracionogo kompleksa v Zapadnoj Evropi (Tendencii i protivorečja)*, Moskva, 1979; L. I. Gluharev, *Zapadnoevropejskaja integracija i međunarodnie monopoli*, Moskva, 1978; V. I. Kuznecov, *SEV i obščij rínok*, Moskva, 1978; M. Dobroczyński, *Europejska współprace gospodarcza*, Warszawa, 1977; L. Kamecki, *Pojecia i typy Integracji gospodarczej*, «*Ekonomista*», br. 1, 1967; Z. Novak, *Koncepcja Integracji Europy Zachodniej na tle procesow rozwoju ekonomicznego*, Poznan, 1965; D. Horvat, *Aktualni problemi Evropske ekonomske zajednice*, Budimpešta, 1971; L. Valki, *Organizacija i donošenje odluka u zajedničkom tržištu*, Budimpešta, 1977; T. Palankai, *Međunarodna ekonomska integracija*, Budim-

U ocjenama suvremenih procesa razvoja kapitalizma, njegove imperijalističke faze, u teoriji socijalističkih zemalja istočne Evrope postoji znatna istovjetnost. S obzirom na takvo stanje, čini se uputnim prikazati stajališta sovjetske teorije, preko koje se može dobiti dobar uvid u razmišljanja usmjerena prema analizi integracionih kretanja kapitalističkih država.

Oko pitanja kapitalističke ekonomske integracije u sovjetskoj teoriji iskristalizirala su se dva osnovna pristupa. Na jednoj su strani takozvani mehanocisti, a na drugoj strani organocisti. Mehanocistički pristup oslanja se na poznatu shemu dijalektičke povezanosti proizvodnih snaga i proizvodnih odnosa, dok organocisti objašnjavaju integracionih procesa ne svode na zakonitosti robne proizvodnje, nego pristup kapitalističkoj integraciji temelje na analizi globalnih zbivanja u suvremenom kapitalizmu.

Mehanocistički pristup najpotpunije dolazi do izražaja kod M. M. Maksimove, koja je i danas neosporni autoritet u sovjetskoj teoriji o pitanjima međunarodnih integracija. Po njezinu sudu, do pojave kapitalističke integracije dolazi na »određenoj etapi razvoja proizvodnih snaga i koncentracije proizvodnje«, kad se kapitalistička privreda ne može »razvijati u uskim okvirima nacionalnih ekonomskih teritorija«, zbog čega nastaje potreba »reguliranja međunarodnih ekonomskih veza i odnosa«.² U skladu s takvim pristupom je i definiranje međunarodne integracije. Za Maksimovu je međunarodna ekonomska integracija »objektivni i usporedno s time regulirani proces uzajamnog povezivanja privreda dviju ili više država u jednorodni socijalno-ekonomski sistem koji dovodi do optimalizacije njihove ekonomske strukture u odgovarajući međunarodni ekonomski kompleks i, u krajnjoj liniji, do ekonomiziranja s vremenom, odnosno do povećanja društvene proizvodnosti rada«³.

Suprotno tim stajalištima, organocisti, kapitalističku integraciju objašnjavaju povezanošću različitih odnosa iz sfere proizvodnje i društvene nadgradnje. U tom smislu, za Ju. V. Šiškova društvena proizvodnja ima, u osnovi, tri aspekta: proizvodno-tehnički, ekonomski i političko-pravni. Ti aspekti odgovaraju trima sferama društvenog života: proizvodnim snagama, proizvodnim odnosima i nadogradnji. Sva su tri aspekta usko povezana.⁴ Internacionalizacija proizvodnje stoga je normalna posljedica razvitka ovih sfera, ona zamjenjuje teritorijalnu i nacionalnu zatvorenost te čini

pešta 1976; I. Gyulai, *Evropsko zajedničko tržište*, Budimpešta, 1962; F. Kozma, *Ekonomska integracija i ekonomska strategija*, Budimpešta, 1976; H. Nokov, *Međunarodna akumulacija i koncentracija proizvodnje i kapitala u EEZ*, Sofija, 1975; N. Adámková, *Mezinárodní ekonomická integrace v teorii i praxi*, Praha, 1976; S. Tikal, *Velká Británie a západnoevropská integrace*, Praha, 1967; i *Malé země a západnoevropská*, Praha 1967; V. Landa, *Mezinárodní ekonomická integrace i EEZ*, Praha, 1977; D. Šibl, *Integracioni procesi u suvremenom kapitalizmu*, Bratislava,

1973, i *Proturječja zapadnoevropske integracije*, Bratislava, 1977.

(Naslove djela na mađarskom jeziku preveo na hrvatskosrpski Andrija Bognar)

2

M. M. Maksimova, *Osnovni problemi imperijalističeskoj integraciji*, Moskva, 1969, str. 133.

3

Op. cit., str. 140.

4

Ju. Šiškov, *Formirovanie integracionogo kompleksa v Zapadnoj Evropi (Tendencii i protivorečja)*, Moskva, 1979, str. 14.

uzajamno ovisnima različite narode u svijetu. Zavisno od dominirajućih proizvodnih odnosa, navodi dalje Šiškov, internacionalizacija ekonomskog života nije jednoobrazna. Socijalistička internacionalizacija osniva se na društvenom vlasništvu nad sredstvima za proizvodnju, uništenju svih oblika eksploatacije čovjeka čovjekom, i u tom smislu bilo kakvog nacionalnog ugnjetavanja, planskom razvitku međunarodnih ekonomskih odnosa, uz korištenje mnogih instrumenata robno-novčanih odnosa. Suprotno tome, kapitalistička internacionalizacija ekonomskog života cijelim bićem vezana je uz kapitalističke odnose proizvodnje, temelji se na privatnom vlasništvu nad sredstvima za proizvodnju, na tome da kapital eksploatira najamni rad, odnosno na tome da razvijene zemlje eksploatiraju nerazvijene, na tržišnom principu reguliranja međunarodnih ekonomskih procesa, koji su stoga u biti stihijski.

Za Šiškova, dakle, odnos prema vlasništvu nad sredstvima za proizvodnju i korištenje planiranja, odnosno robne proizvodnje u međunarodnim ekonomskim odnosima dva su osnovna momenta koji razlikuju socijalističku od kapitalističke internacionalizacije proizvodnje. Pri tome, međutim, ta dva sistema imaju i neke zajedničke karakteristike. Prva karakteristika, prema Šiškovu, očituje se u tome što je podjela rada između raznih država drugostepena u odnosu prema podjeli rada koja postoji unutar nacionalnog teritorija. Taj zaključak Šiškov izvodi iz Marxova stava po kojemu ekonomski odnosi između različitih naroda ovise, prije svega, o tome koliko su kod svakog od njih razvijene proizvodne snage, podjela rada i unutrašnji promet. Druga važna zajednička karakteristika internacionalizacije ekonomskog života očituje se u tome što međunarodni ekonomski odnosi imaju niži nivo razvijenosti u usporedbi s ekonomskim odnosima unutar nacionalne ekonomije. Treća karakteristika odnosi se na ograničenu mogućnost miješanja države u međunarodne ekonomske odnose. Prema Šiškovu, državni aparat privredne uprave može, s većim ili manjim uspjehom, regulirati ekonomski život unutar države, ali u međunarodnom prostoru susreću se različite nacionalne suverenosti, pa se reguliranje ekonomskih procesa može vršiti samo na osnovi međudržavnih sporazuma.

Poticaje za povezivanje kapitalističkih privreda Šiškov vidi u zbivanjima unutar pojedinih ekonomija početkom ovog stoljeća. Produbljena podjela rada, u kontekstu tehničkog napretka i krupne kapitalističke proizvodnje, u tome je vremenu izazivala proturječne između rastuće međunarodne ekonomske povezanosti i ograničene mogućnosti nacionalnih privreda da utječu na takve odnose unutrašnjim ekonomsko-političkim mjerama. Izlaz se, stoga, morao tražiti u zajedničkim aktivnostima država u međunarodnom prostoru. Poticaji za ekonomsku suradnju različitih država postaju intenzivni nakon drugoga svjetskog rata, kada se i konkretiziraju u različitim ekonomskim integracijama.

Regionalni integracioni kompleksi od početnih oblika slobodne robne razmjene ubrzo stvaraju regulirani ekonomski sistem, koji se posebno ispoljava u koordinaciji ekonomskih politika u mnogim područjima ekonomije, kao i sjedinjavanju ekonomskog instrumentarija, koji postupnim radnjama prerasta u novi instrumentarij zajedničke ekonomske politike.

Kako se integracija ne svodi na puko reguliranje ekonomskog života, nego vrši promjene u nadgradnji, taj proces, navodi Šiškov, treba tretirati kao ekonomsko-političku integraciju. Za ekonomsko-političku integraciju zemalja suvremenog kapitalizma karakteristično je da zahvaća mnoge elemente društvene nadgradnje, uključujući ideološku, političko-pravnu i institucionalnu sferu. Ona se ne iscrpljuje u integraciji ekonomije, jer se u razvoju integracije stvaraju zajedničke političke, strukovne i naučne institucije, kojima je cilj stvaranje novog ekonomsko-političkog područja. Pri tome je integracija ekonomije, smatra Šiškov, temelj ekonomsko-političke integracije. Bez integracije proizvodnje i razmjene, integracija ekonomske politike, odnosno njezinih instrumenata, bila bi puka forma bez sadržaja.⁵

Interesantno je spomenuti da, sa stajališta razvoja socijalizma, u integracijama kapitalističkih država Šiškov vidi nekoliko pozitivnih momenata. To, prije svega, vrijedi za djelovanje komunističkih i socijalističkih partija, koje sada mogu biti prisutne na cijelom području zajednice država, zatim, za jačanje klasne svijesti radnika različitih nacionalnosti i, na kraju, za jačanje proleterskog internacionalizma.⁶

Internacionalizacija ekonomskog života na suvremenoj etapi razvoja kapitalizma, za drugog sovjetskog autora — L. I. Gluhareva, bitno je drukčija od prijašnjih oblika, koji su pretežno temeljeni na razmjeni gotovih roba i odnosu metropola i periferije. Bitna karakteristika suvremenih zbivanja jest internacionalizacija proizvodnje, njezino međunarodno podruštvljenje i formiranje međunarodnih monopola novog tipa.

Gluharev je također mišljenja da internacionalizacija proizvodnih snaga forsira prevladavanje nacionalnih zatvorenosti i potiče proces ekonomskog povezivanja nacionalnih ekonomija. Zato su za njega integracioni procesi, zapravo, procesi planetarizacije, odnosno procesi izgradnje globalne ekonomije.⁷

Materijalne pretpostavke internacionalizacije proizvodnje Gluharev vidi u golemom kvantitativnom i kvalitativnom rastu proizvodnih snaga u uvjetima znanstveno-tehnološke revolucije. Privredni razvoj kapitalističkog svijeta u drugoj polovici 20. stoljeća obilježen je visokim tempom rasta ukupne proizvodnje, dinamičnom promjenom njezine strukture, produbljenom specijalizacijom i kooperacijom te, nadalje, prerastanjem nauke u neposrednu proizvodnu snagu.

Naučno-tehnološka revolucija u kojoj se taj svijet nalazi, navodi Gluharev, izaziva goleme promjene u proizvodnji, među kojima proizvodnoj specijalizaciji i kooperaciji treba pokloniti posebnu pažnju, jer su specijalizacija i kooperacija poprimile međunarodni karakter. Zauzeti stav Gluharev potkrepljuje primjerom izgradnje suvremenoga putničkog aviona, koji je rezultat napora oko 16 tisuća različitih tvrtki i kompanija širom svi-

5

Op. cit., str. 20, 216.

6

Op. cit., str. 211.

7

L. I. Gluharev, *Zapadnoevropska integracija i međunarodne monopoli*, Moskva, 1978, str. 13.

jeta i spoj oko 4,5 milijuna dijelova.⁸ Na primjeru izgradnje suvremenog aviona Gluharev izvodi zaključak da je za suvremenu međunarodnu podjelu rada karakteristična pojedinačna podjela rada, na osnovi koje se dijelovi ukupnog proizvoda, u tehničkom smislu riječi, proizvode na različitim mjestima u svijetu.

Proces međunarodne podjele rada, odnosno heterogena i homogena proizvodna kooperacija i specijalizacija, i na njoj zasnovana internacionalizacija proizvodnje u uvjetima suvremenog kapitalizma, navodi dalje Gluharev, nije moguća bez internacionalizacije kapitala i drugih procesa koje takva kretanja podržavaju. Kako promjena proizvodnih snaga izaziva promjenu proizvodnih odnosa, zaključuje Gluharev, ne može biti da promjene u sferi suvremene kapitalističke proizvodnje ne izazovu promjene u sferi nadgradnje, pa prema tome i u sferi organizacijskih struktura monopolističkog kapitalizma. Zato se javljaju najprije tendencije prema povezivanju pojedinih tvrtki s različitim područja ekonomskog života, mikrointegracija, odnosno nešto kasnije i povezivanja kapitalističkih država, makrointegracija.

Zato Gluharev tretira integraciju kao tendenciju približavanja i ubrzanja međusobne zavisnosti proizvodnih snaga izvan nacionalnih okvira, odnosno kao proces međusobne zavisnosti financijskih grupacija i cijelih država. Za zapadnoevropske prilike integracija je proces uspostavljanja proizvodnih, ekonomsko-financijskih i političko-vojnih odnosa na novoj razini i istovremeno novi međunarodni oblik državnomonopolističkog kapitalizma.⁹

Na kraju, Gluharev razlikuje dva tipa integracije, kapitalističku i socijalističku, čije osnove izvodi iz dvaju globalnih društveno-političkih sistema. Analiza socijalnih sadržaja tih integracija navodi ga na zaključak da ne postoji natklasi model ili apolitični koncept integracije.¹⁰

Kao i analizom kapitalističke ekonomske integracije, objašnjenjem nastanka i zakonitosti razvoja socijalističke ekonomske integracije bave se mnogi teoretičari socijalističkih država istočne Evrope. U sovjetskoj teoriji susrećemo mnoga imena, a posebnu pažnju treba pokloniti napisima V. I. Morozova, M. V. Senina, V. P. Sergeeva, G. M. Sorokina, P. M. Alampijeva, Ju. S. Širjaeva i Ju. Konstatinova. U poljskoj teoriji tim pitanjima bave se W. Iskra, A. Wasilkowski, H. de Fiumel, M. Guzek i drugi, a od Mađara pažnju zaslužuje T. Kis.¹¹

8

Op. cit., str. 14.

9

Op. cit., str. 20.

10

Op. cit., str. 21.

11

V. I. Morozov, *Sovet ekonomičeskoj vzaimopomošči — sojuz ravnih*, Moskva, 1964; M. V. Senin, *Socijalističeskaja integracija*, Moskva, 1969; V. P. Sergeev, *Problemi ekonomičeskogo sblizenija stran socijalizma*, Moskva, 1969; G. M. Sorokin — P. M. Alampiev, *Problemi ekonomiče-*

skoj integraciji stran-členov SEV, Moskva, 1970; Ju. S. Širjaev, *Ekonomičeskij mehanizm socijalističeskoj integraciji*, Moskva, 1973; Ju. A. Konstatinov, *Džengi v sisteme međunarodnih ekonomičeskijh otnošenij stran SEV*, Moskva, 1978; W. Iskra, *Specyfika miedzynarodowego rynku krajow socjalistycznych*, Plan a rynek, Warszawa, 1974; H. de Fiumel, *Rada wzajemnej pomocy gospodarczej*, Warszawa, 1967; M. Guzek, *Ekonomičeskaja integracija stran socijalizma*, Moskva, 1973; T. Kis, *Problemi socijalističeskoj integraciji stran SEV*, Moskva, 1971.

Od niza radova koji se bave pitanjima socijalističke ekonomske integracije izdvajamo dva. Prvi rad zapravo je zbornik, u redakciji K. I. Mikulskog, objavljen u Moskvi 1979. godine, pod naslovom »SEV — međunarodno značenje socijalističke integracije«, a drugi je »Teorija socijalističke integracije«, čiji su autori P. Bozyk i M. Guzek. Na ovaj izbor odlučili smo se zato što je prva knjiga rezultat istraživanja u okvirima akademija nauka zemalja članica SEV-a, dok je druga knjiga interesantna jer unosi nove momente u istraživanje problema socijalističke ekonomske integracije i dolazi do rezultata koji donekle odstupaju od opće prihvaćenih stajališta.

Knjiga »SEV — međunarodno značenje socijalističke ekonomske integracije« razrađuje sve bitne aspekte, odnosno procese unutar ove ekonomske zajednice socijalističkih država.

Iz bogatog sadržaja izdvajamo one koji teže isticanju prednosti socijalističke ekonomske integracije u odnosu prema sličnim procesima u kapitalističkim zemljama. U tom smislu socijalističku ekonomsku integraciju u odnosu prema kapitalističkoj integraciji karakteriziraju dva bitna sadržaja.

Po sudu autora te knjige, socijalistička ekonomska integracija razvija duboko zajedništvo nacionalnih radničkih klasa na putu izgradnje besklasnog društva, osigurava puno blagostanje i svestran razvitak svake ličnosti te izgrađuje svjetsko bratstvo naroda.¹² Pri tome se socijalističke države rukovode principom proleterskog, socijalističkog internacionalizma, za koji se tvrdi da harmonično, u svakodnevnoj politici, sjedinjuje interese svake socijalističke države s interesima socijalističke zajednice, i obrnuto, odnosno pravilno usuglašava odnos nacionalnoga i internacionalnoga.

Drugi sadržaj knjige vezan je uz izgradnju »socijalističkog sistema svjetske privrede«. Iz razvoja socijalizma kao svjetskog sistema autori uočavaju zakonitosti koje vode prema formiranju i usavršavanju svjetske privrede socijalističkog tipa. Socijalistička svjetska privreda rezultat je uspostavljenе socijalističke proizvodnje u međunarodnim razmjerima.

Socijalistička svjetska privreda usko je vezana uz međunarodnu socijalističku podjelu rada i svjetsko socijalističko tržište, a planski je usmjeravaju komunističke i radničke partije i državni organi socijalističke zajednice, na osnovi sve potpunijeg spoznavanja objektivnih ekonomskih zakonitosti međunarodne podružtvljenosti ekonomske i drugih sfera života.

Na putu izgradnje socijalističke svjetske privrede, po mišljenju autora, odlučno značenje ima Savjet za uzajamnu ekonomsku pomoć, koji je tokom vremena od regionalne organizacije postao multilateralna organizacija za suradnju socijalističkih država s raznih područja svijeta.

Savjet za uzajamnu ekonomsku pomoć, navodi se u knjizi, ima političke i ekonomske ciljeve. Dok se ekonomski ciljevi apsolviraju kroz neko-

12
K. I. Mikulski (red.), *SEV — međunarodno značenje socijalističke integracije*, Moskva, 1979, str. 8.

liko postavki, kao što su: harmoničan razvoj proizvodnih snaga, ujednačavanje stupnja privredne razvijenosti, uska proizvodna kooperacija, planski privredni razvoj i tome slično, politički ciljevi detaljno se razrađuju.

U interpretaciji političkih ciljeva polazi se od izjave A. Kosigina po kojoj »integracija za nas nije samo ekonomsko pitanje, nego je i važan politički faktor u razvitku svjetskoga socijalističkog sistema« i koja, u odnosu prema kapitalističkoj ekonomskoj integraciji, ima »važnu prednost« u tome što socijalističke zemlje međusobnoj suradnji ne prilaze s »usko nacionalnih interesa, nego s pozicija opće korisnosti za sve bratske zemlje.«¹³

Uzimajući tu izjavu kao uvod, autori detaljno razrađuju političke ciljeve te socijalističke ekonomske integracije. U tom smislu djelatnost zemalja socijalističke zajednice u međunarodnom prostoru služi:

— jačanju suradnje i svestranog prijateljstva bratskih zemalja, usavršavanju međunarodnih odnosa socijalističkog tipa

— proširivanju pozitivnih efekata socijalizma na ukupni svjetski razvoj, koji se postiže primjerima socijalističke i komunističke izgradnje, idejno-političkim i moralnim utjecajem, materijalnom podrškom socijalističkih država svim progresivnim snagama

— osiguranjem međunarodnog mira, uklanjanjem napetosti u odnosima između zemalja s različitim društvenim sistemima, provođenjem u život demokratskih principa međunarodnih odnosa, mirnih metoda rješavanja spornih pitanja između država, uvažavanjem prava oslobodilačkih pokreta koji su usmjereni protiv kolonijalizma i neokolonijalizma, za nacionalnu nezavisnost i socijalni progres

— korištenju, na ravnopravnim i uzajamno korisnim osnovama svih mogućnosti suradnje država različitih socijalnih sistema u području ekonomije, očuvanja čovjekove sredine, nauke i kulture, i to u interesu cijelog čovječanstva.

Autori ne ulaze u detaljnu analizu mnogih pojmova koji traže dodatno objašnjenje. U sovjetskoj literaturi općenito su prihvaćeni pojmovi »socijalistička međunarodna podjela rada«, »socijalistički sistem svjetske privrede«, »svjetsko bratstvo naroda«, itd. Međutim, rijetko se objašnjava što se time misli. Po čemu se socijalistička proizvodnja razlikuje od kapitalističke proizvodnje u knjizi nije objašnjeno, kao što nije objašnjeno što znači »svjetsko bratstvo naroda«, ni kakvi su odnosi u »bratstvu naroda«. Mnoga pitanja koja traže odgovor ostala su bez odgovora, ali zato je poklonjena velika pažnja isticanju razlika između socijalističke ekonomske integracije i kapitalističke integracije, odnosno prednostima socijalističke integracije u odnosu prema kapitalističkoj integraciji.

Prednosti socijalističke integracije u odnosu prema kapitalističkoj integraciji, po mišljenju autora, očituju se u ovome:

— socijalistička integracija je put uske suradnje proizvodnih snaga socijalističkih zemalja u interesu rješavanja globalnih ekonomskih problema i podizanja proizvodnje radi većeg blagostanja narodnih masa

— socijalistička integracija služi realizaciji principa socijalističkog internacionalizma i temelji se na punoj ravnopravnosti zemalja, socijalistička integracija proširuje polje suradnje socijalističkih zemalja i uzajamne pomoći, osigurava harmonično ispoljavanje interesa svih zemalja sudionica

— socijalistička integracija osigurava razvoj proizvodnih snaga u svakoj zemlji članici, osigurava i ubrza za socijalizam karakterističan proces približavanja i izravnavanja stupnja ekonomske razvijenosti, kroz brzi razvoj manje razvijenih zemalja

— socijalistička integracija jača jedinstvo zemalja socijalizma, ona učvršćuje njihovo jedinstvo u svim sferama, ubrza njihovo napredovanje na putu izgradnje i usavršavanja novoga društvenog sistema.

Suprotno tome, kapitalistička integracija je u funkciji jačanja pozicija krupnih međunarodnih monopola i njihove konkurentske borbe na svjetskom kapitalističkom tržištu, te sredstvo ubrzane eksploatacije radnika. Osim toga, kapitalistička integracija praćena je oštrim konfliktima između zemalja koje su zahvaćene integracijom, pa je u uskoj vezi s neravnopravnim položajem pojedinih zemalja u sistemu međunarodnih ekonomskih odnosa, s narušavanjem njihovih suverenih prava i prinošenjem nacionalnih interesa na žrtvenik krupnih monopola. Kapitalistička integracija, navode dalje autori, ubrza neravnopravni razvitak zemalja kapitalizma, u grupi razvijenih zemalja zaoštrava konkurentsku borbu, u odnosima između razvijenih i nerazvijenih produbljuje razlike. Praktično, kapitalistička integracija zaoštrava sve proturječnosti kapitalizma u nacionalnim i međunarodnim odnosima, ona produbljuje opću krizu kapitalizma i ubrza proces stvaranja objektivnih i subjektivnih uvjeta za revolucionarne promjene.¹⁴

Kroz cijelu knjigu provijava koncepcija harmoničnog razvoja socijalističke ekonomske integracije, po kojoj se u tim odnosima ne zbivaju nikakvi poremećaji ni u sferi ekonomije ni u sferi nadgradnje, sve je u visokom stupnju idealizirano, pa se knjigom postižu suprotni efekti od očekivanih. Poznavaocima prilika poznato je da u odnosima zemalja članica te integracije postoje značajni problemi, upravo u bitnim sferama ekonomske suradnje, koji se djelomično osnivaju na objektivnim, a djelomično na subjektivnim razlozima. U svakom slučaju, znanstveni dignitet vrhunskih naučnih institucija ne treba iskušavati sličnim radovima.

Ova pojava ne bi zasluživala pažnju da nije u suprotnosti s analitičkim i znanstveno utemeljenim pristupom kapitalističkim integracijama. Usprkos stanovitoj jednostranosti, ne može se osporiti da teoretičari socijalističkih zemalja istočne Evrope uspješno prate zbivanja u odnosima između kapitalističkih zemalja. Povremeno se, međutim, i na području analize socijalističke ekonomske integracije pojave radovi kojima treba pokloniti pažnju. Takva je, na primjer, knjiga poljskih ekonomista P. Bozka i M. Guzeka »Teorija socijalističke integracije«.¹⁵

14

Op. cit., str. 14. i dalje.

15

Za potkrepu iznesene tvrdnje spominjemo samo nekoliko radova: grupa autora, So-

Kao što naslov kaže, namjera je autora da izlože teoriju socijalističke integracije sa stajališta poljske nauke u toj oblasti. Međutim, u provedbi stvari postavljaju šire, jer se na pojedinim mjestima oslanjaju na pozitivna dostignuća suvremene građanske teorije.

Faktore koji djeluju integrirajuće autori dijele u tri skupine, u skupinu političkih, ekonomskih i socijalnih faktora. U različitim integracionim zajednicama dominiraju različiti faktori, da bi kod socijalističke ekonomske integracije politički faktori bili presudni. Iako ističu dijalektičku povezanost političkih, ekonomskih i socijalnih faktora, u pravu su kad političku suradnju naglašavaju kao onaj element koji determinira osnove i principe suradnje u području proizvodnje, trgovine, tehnike, kulture, itd.

Prostor ne dopušta izvođenje cjelokupne materije koju knjiga obrađuje, pa stoga upućujemo samo na ona stajališta koja odstupaju od stajališta što ih susrećemo u sovjetskoj teoriji.

Među razlikama koje se pojavljuju najprije treba upozoriti na kompleksniji pristup planiranju. Naime, u plansku aktivnost socijalističke ekonomske integracije uvode programiranje, kao proces međunarodne specijalizacije proizvodnje, koje treba provoditi sporazumima odgovarajućih organa nacionalnih privreda ili dogovorom između privrednih organizacija zainteresiranih zemalja. Programiranje autori razlikuju od prognoziranja i planiranja. Za njih je programiranje kompleks analitičko-proračunskih, organizacionih i dogovorenih mjera čiji je konačni rezultat program međunarodne specijalizacije proizvodnje. Programiranje zahvaća kako tehničke, tako i ekonomske aspekte specijalizacije, i u tom smislu sistem cijena, opseg proizvodnje, izvoz i uvoz robe.

Drugo, autori postavljaju model za ocjenu ekonomske efikasnosti specijaliziranih poduzeća, postavljaju algoritam rješenja tog problema i izlažu kriterije za izbor optimalnih pravaca međunarodne specijalizacije.

Treće, veliku pažnju posvećuju problemu cijena, posebno problemu transformacije nacionalnih cijena u regionalne i regionalnih u svjetske. Detaljno analiziraju formiranje međunarodnih vrijednosti na tržištu ove ekonomske zajednice. Kako je za njih svjetsko socijalističko tržište regionalno tržište, to u daljnjoj analizi razrađuju transformaciju regionalnih cijena u svjetske cijene.

Prema Bozyku i Guzeku, ugovorna cijena na tržištu SEV-a trebalo bi da bude regionalna cijena. Ona bi se formirala u ovim relacijama: a) regionalna tržišna vrijednost bila bi ravna vrijednostima na svjetskom tržištu kad se uvjeti proizvodnje osnovnog dijela robne mase u SEV-u poklapaju s uvjetima svjetskog tržišta; b) roba čija se vrijednost sa stajališta troškova autonomno formira na tržištu SEV-a bila bi podložna utjecaju svjetskih cijena posrednim putem; c) za dogovorenu robu ostvarivala bi

cijalističeskie meždunarodnie proizvedstvenie otnošenija, Moskva, 1979; E. T. Usenko i dr., *Sovet ekonomičeskoj vzajmopomošči*, Moskva, 1975; grupa autora, *Socialističeskaja ekonomičeskaja integracija*, Moskva, 1977; grupa autora, *Strani*

SEV v mirohozjajstvenih svjazah, Moskva, 1978.

Bozykova i Guzekova knjiga objavljena je u Varšavi 1977, a ruski prijevod u Moskvi 1980. Stavove autora interpretiramo prema ruskom prijevodu.

se djelomična povezanost tržišta SEV-a sa svjetskim tržištem, pa bi se time vršila djelomična transformacija regionalnih cijena u svjetske cijene. Praktično, to znači da bi u slučaju pod a) ugovorna cijena bila cijena svjetskog tržišta oslobođena konjunkturnog kolebanja. U slučaju pod b) ugovorna cijena formirala bi se posebnim sporazumima, osobito sporazumima o specijalizaciji i kooperaciji proizvodnje. U slučaju pod c) cijene bi se formirale prema posebnim sporazumima o proizvodnji pojedinih vrsta robe.

U cjelini gledano, autori su mišljenja da postojeći mehanizmi suradnje unutar SEV-a nisu dovedeni do nivoa i rješenja koja bi bitnije utjecala na povećanje efikasnosti mehanizama integracije. Centralizirano upravljanje narodnom privredom izaziva određene teškoće, koje posebno dolaze do izražaja na području organizacije proizvodnje za izvoz i prilagođavanja strukture proizvodnje potražnji na vanjskim tržištima. Zato plediraju za prijelaz sa sistema u kojem robno-novčani odnosi u biti nisu prisutni, ili nisu aktivno prisutni, na sistem u kojem će se planiranjem rješavati koncepcijska pitanja, dok bi se realizacija proizvodnje odvijala putem robno-novčanih odnosa. Prijelaz s jednog sistema na drugi sistem pokreće razjašnjavanje mnogih drugih spornih pitanja. Posebno to vrijedi za određivanje cijena u međusobnoj trgovini, funkciju transferibilnog rublja, upotrebu carina i subvencija, različitih poreza, itd. Bozyk i Guzek, u biti, ne odbacuju državni monopol vanjske trgovine, ali plediranjem za upotrebu spomenutih instrumenata vrše njegovo ograničavanje, pa je njihova koncepcija kombinacija regulirane i tržišne privrede.¹⁶

16

Prema mišljenju autora ove knjige, proces ustanovljenja međunarodne ekonomske integracije na takvim materijalnim i institucionalnim vezama dopuštaju svim zemljama u zajednici da povećaju društveno-ekonomsku racionalnost privredne djelatnosti u okvirima zajedništva. Zato nije slučajno što citiraju L. Kameckog (*Pojecia i typy integracji gospodarczej*, »Ekonomista«, br. 1, 1967, str. 79) koji tvrdi da je pojava integracionih procesa vezana uz pojavu tržišne ekonomije.